

75 години
years

РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ

ЗБОРНИК - ПРЕДАВАЊА

на 56. ЛЕТНА ШКОЛА на МЕЃУНАРОДНИОТ
СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА
при УКИМ во Скопје

Охрид, 17 – 31.8.2023 година

75 години
years

Скопје, 2024

РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ

ЗБОРНИК - ПРЕДАВАЊА
на 56. ЛЕТНА ШКОЛА на МЕЃУНАРОДНИОТ
СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА
при УКИМ во Скопје

Охрид, 17 — 31.8.2023 година

75 години
years

За издавачот:

проф. д-р Биљана Ангелова, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Предавања на 56. Летна школа на МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА при УКИМ во Скопје

Редакциски одбор:

проф. д-р Александар Скепаровски, проректор за меѓународна соработка
проф. д-р Кристина Николовска, директор на МСМЈЛК при УКИМ
проф. д-р Веселинка Лаброска, дописен член на МАНУ
проф. д-р Лорета Георгиевска-Јаковлева
м-р Евдокија Илијевска

Уредник:

проф. д-р Биљана Ангелова, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Јазична редакција:

м-р Лилјана Јовановска
Филаделфија ДООЕЛ

Компјутерска обработка:

Виктор Кочомановски

Печати:

Винсент Графика - Скопје

Тираж:

150 примероци

доц. д-р Бобан Карапејовски
Филолошки факултет „Блаже Конески“ при УКИМ во Скопје
karapejovski@ff.ukim.edu.mk

ОД ПОКАЗНИ ЗАМЕНКИ ДО ЧЛЕН: ПРИРОДАТА И РАЗВОЈОТ НА ПОСТПОЗИТИВНИОТ МАРКЕР НА ОПРЕДЕЛЕНОСТА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК⁹

Природата на јазичниот знак, ако тргнеме од погледот на Сосир, ја спојува претставата што ја имаме за некој поим (означеникот, т.е. денотацијата, со подоцнежниот јазик на Лајонс) и звучната слика (означителот), под која тој ја подразбира неговата материјална страна – пишана или изговорена (сп. Glovacki-Bernardietal. 2007, 110–112). Она што сериозно недостига во идејата на Сосир е одделен/изделен предмет во дејствителноста, кој се посочува во говорниот чин и е конкретен израз на јазичниот знак во стварноста. Поврзницата на јазичниот знак и експонентот на јазичниот знак, покрај преку човековите сетила, со помош на јазичните средства примарно и најлесно се изразува преку категоријата *о̀пределеност̄*, односно преку нејзините експоненти.

Поимот на изделеност, определеност и идентификуваност е мошне субјективен. Затоа и Падучева тргнува од она што го нарекува *е̄гоцен̄тирични единици на јазикот̄*, во кои, несомнено, спаѓа и категоријата *о̀пределеност̄*, со оглед на тоа што првото лице управува со дискурсот¹⁰. Независно од тоа дали говорителот и првото лице се совпаѓаат, во хиерархизацијата поважен е вистинскиот зборуваач. Ваквите разидувања најчесто се појавуваат во ситуациите со наратор и директен говор во текстот (сп. ги ставовите на Цивјан), каде што може да се појават различни фокализации, т.е. гледишта кон дејството што е дадено во реченицата, односно во текстот.

Експонентите на категоријата *о̀пределеност̄* се пројавуваат уште во најстариот период од развојот на нашиот јазик. Демонстративите се вообичаените показатели, кај придавките има и одделни форми, а „постпозитивната употреба на показните заменки се среќава уште во општословенскиот, но во македонскиот јазик, врз основа на тие почетоци и под влијание на другојазичната средина на тој начин се развил тројниот член. Примерите што ги наоѓаме во Климентовите слова ни покажуваат дека во X век овој начин на искажување на определеност веќе бил познат“ (Илиевска 1989, 79).

Уште кон крајот на X и во почетокот на XI век се забележува постпозитивна употреба на показните заменки, кои почнуваат да се слеваат со претходните именски форми. Во подоцнежниот период

9 Во основата на ова предавање се наоѓа шестата глава од монографијата на авторот: *Јазикот̄ и о̀пределеност̄: експонентите на катигоријата о̀пределеност̄ во македонскиот̄ јазик*, Скопје, Ми-Ан, 2023.

10 Идеите за структурата на реченицата со максимален број членови и структура: $S = M \{ T \times L [p(x, y, z...)] \}$ (Тополинска in Пипер 2009) наоѓа израз и тука, имајќи предвид дека во некои случаи определеноста е и израз на модалноста.

таквиот случај се артикулира во рамките на именската група, преку позиционирање на слеаниот демонстратив со именскиот збор на првиот елемент од именската група, односно од именката врз придавката, како во првиот засведочен пример на таква целосна развиеност на морфемата во Добрејшовото евангелие.

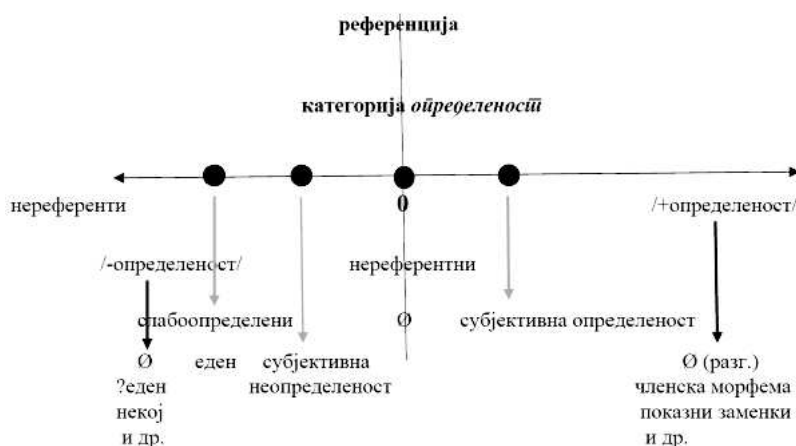
Па, сепак, во сите овие случаи доминира анафората, понекогаш деиксисот. Не можат да се забележат случаи на употреба на членот, т.е. на експонентот на определеноста за искажување генерична или ситуациска определеност. Дури и во дамаскините, во кои доаѓа до израз во поголем степен народниот јазик, таквата употреба отсутствува. Во јазикот на т.н. македонско просветителство, кон крајот на XVIII и во XIX век, кај Пејчиновиќ, Крчовски итн. веќе се појавуваат такви форми и тие се широко распространети. Јазикот на Цепенков покажува идентичност со современата состојба, со што со право македонскиот XIX век можеме да го квалификуваме како почеток на епохата на современиот македонски јазик.

На современ план, определеноста/неопределеноста може да се нијансира како на сликата 1, за која можеме да претпоставиме вакви примери:

(1) *Дошол некој човек.*

Со самата употреба на л-формата, како и на заменката *некој*, двојно се пројавува неможноста за идентификување на референтот означен со поимот *човек*, иако знаеме дека таков референт постои.

(2) *Еден човек влезе.*

Слика 1. О̀пределеността и неопределеността претставени како скаларни величини

Со оглед на употребата на презентот и високото ниво на констатација во предикацијата, постоењето и присуството на референтот е констатирано, но ние не можеме, освен да го определеме со неговите општи карактеристики (дека е човек), целосно да го идентификуваме.

(3) *Еден човек ѝе ѝозрави.*

Примерот (3) ја поместува точката надесно на оската, повеќе кон нулата, што значи и кон определеноста, зашто во овој пример веќе можеме да констатираме не само постоење референт туку и познатост за говорителот, но од некакви причини, несподелување, односно неидентификување на референтот: можеби зашто говорителот тоа не сака да го направи, од субјективни причини, или, пак, претполага дека соговорникот не го знае референтот (што би било чудно, со оглед на пропозициската содржина на исказот во однос на поздравувањето).

(4) *Да се биде човек е ѝешко.*

(5) *Влезе човек, а не мачка.*

Примерите како (4) и (5), пак, покажуваат неререферентност. Именскиот збор е употребен ослободен од референцијата, како јазичен знак во сосировска, односно како денотат, во лајонсовска смисла.

(6) *Човекој ѝе бараше. Кој човек? Еден.*

Во примерот (6), спротивно на (3), првото лице се решава за прикажување на референтот како определен и идентификуван, иако тоа не е дел од познанието на учесниците во комуникацискиот чин. Затоа и натамошната отстапка во дискурсот.

(7) *Марко ѝе бараше.*

(8) *Петар (x₁) ѝе бараше. Човекој (x₂) е сујер.*

Во примерот (7), ономазиолошки определената именска група, односно сопствената именка, со себе носи уникална референција, па преку името се врши целосно и заокружено определување и идентификување. Речиси идентична сила има членот во анафорска функција, како x₂ во (8).

Анафорската функција на експонентите на определеноста е најстара – нема текст без анафора! Во анафорска употреба примарни се показните заменки, а членот развива постдеиктички, т.е. постанафорски значења. Во дијахронското претставување на развојот, констатацијата за најдоцна ситуацијска и генерична пројава на членот покажува отсуство на негова граматикализација во извесна временска отсечка. Дополнително, таквите употреби не се семантички примарни за членот, туку се јавуваат подоцна, под синтаксичко, граматичко влијание, под воздејство на аналогијата, па по граматикализацијата ваквата употреба е секундарна.

Во употребата на експонентите се појавува и почнува силно да влијае врз дистрибуцијата (се разбира, и врз значењето) и комуникациската структура на реченицата. Логично е да се претпостави дека актуелното реченично расчленување бара член кај познатото, кај темата, а таков индикатор може да отсутството кај новото, кај ремата. Членот, како што видовме, сепак, може да биде и дел од рема, ако се работи за нерасчленета реченица или, пак, ако е таа комплексна по својата структура и пројава (зафаќа повеќе елементи, освен членуваната именска група).

Според својата форма, традиционално, за македонскиот член се вели дека е троен, како аналози на трите елементи во демонстративниот систем, означувајќи дисталност, проксималност и неутралност. Мареш ваквиот систем го квалификува како асиметричен, ставајќи го на една страна т-коренот, а на друга – в- и н-. Се развиваат теории што му противречат на овој традиционален став. Тргувајќи од функционалноста, а не од формата, Тополињска и Линдстет, во прва линија, се залагаат за единичност на членот, врзувајќи го само за т-коренот, оправдувајќи ја оваа своја теорија со можноста за замена 1 : 1 на в- и н-коренот со соодветниците кај показните заменки (сериите *овој* и *оној*). Сè почнува од теоријата на Крамски, односно од неговиот „тест за членот“, каде што го поставува основниот критериум за единица од јазикот што може да се нарече *член*: она што се појавува како елемент во именските групи што покажуваат генерична определеност. Тргувајќи од тоа, Тополињска го проширува опфатот на тестот и врз ситуацијата определеност, а Линдстет се надоврзува заменувајќи ги членските морфеме со демонстративните парници, па заклучуваат дека само т-коренот ги исполнува погорните услови за член, а не и в- и н-. Ние тој тест го прошируваме. Се покажува дека т-коренот на членот е ексклузивен и за т.н. посесивни конструкции – во нив не може да се замени со демонстративниот еквивалент.

Сепак, дали е тоа баш така? Системот на тројноста во македонскиот јазик, по сфаќањата на Мареш за асиметричност, но и на општолингвистичките тенденции за стабилизирање и поставување симетрични врски во јазикот, покажува дека значењето на в- и н-коренот се поместува и покажува тенденција кон ексклузивизација на членските морфеме и исклучување на соодветна показна замена од некои употреби. На пример, в-коренот се наметнува во ситуацијските употреби:

(9) *Небово е зелено.*

(10) *Сонцево е шойло.*

Во идиолектите го проширува своето семантичко поле и навлегува дури и во генеричноста:

(11) *Луѓево одамна не се нормални.*

Во дијалектите дистрибуцијата на членот варира: на македонскиот исток, како и во северните говори, доминира состојба со едночлен систем – постои само т-коренот, додека во западните говори ситуацијата е

аналогна на стандардот. Се разбира, формите имаат минорни варијации, во смисла на губење на финалното *ӣ*, на пример, како доминантна во повеќе дијалекти. Наспрема ова, исто така на поширок западен ареал, со жариште во Охрид и Охридско, н-коренот навлегува во сферата на употреба на *ӣ*.

Развојот на таканаречените двојноопределени именски групи може да се бара во балканско воздејство. Во грчкиот тие се чести и неутрални форми. Можеме да претпоставиме дека балканскиот јазичен сојуз влијаел врз појавата на овие форми во македонскиот. Сепак, поли-, мулти- или, просто, двојноопределеноста е само формална категорија. Можеме да забележиме дека демонстративниот елемент во ваквите примери може да не се согласува по коренот, па дури и по родот и бројот со центарот, кој е веќе маркиран по определеност со морфолошки врзан член. Имајќи ги предвид и контекстите и семантиката на ваквите примери, се забележува дека показната замена ја губи својата определувачка моќ и во ваквите случаи станува показател на модалноста: на емфаза, емпатија, афектираност итн. Просто, може да се претпостави премин на демонстративите од зборовната класа *заменки* во зборовната класа *ӣарш̄икули*.

(12) *Како да ги насејува мислӣте на Коце̄ӣа, Илмија вели:*
 – *Го гледаш, Коце, ова дрво̀во нао нас? Колку шӣо лисје има,*
безброј, еден со еден нема да е еднаков. Така е и со нас, со лу̀жево.
Секој со свој̄ӣа сурбина. (БКДневник)

Практично, демонстративите стануваат партикули, зашто тие, по дефиниција, се семиолошки празни (не се знак самите по себе), семантички се упатувачи/индекси и стануваат полни кога/откако ќе упатат, а синтаксички ја задржуваат и ја потенцираат службата на потсилувачи. Исто така, во синтаксичка смисла, го задржуваат редот на зборовите и оперираат со сите исполнети синтаксички врски (на пример, конгруенцијата). Кога ќе отстапат од задржувањето на синтаксичките врски и кога ќе почне да отсуствува и конгруенцијата, можеме да бидеме речиси сигурни дека се сосема испразнети и служат само како потсилувачи.

Свое значајно место експонентите на определеноста имаат и кај глаголската именка – во нејзиното основно значење на именување дејство, каде што не се очекува маркер на определеност, но и неговото појавување и изместување на значењата на употребата глаголска именка: каузалност, темпоралност итн.

Како корелати – со своја референцијална семантика или како десемантизирани празни упатувачи – членот и показните заменки се појавуваат и кај релативизацијата, па тие стануваат важен дел за структурата (синтаксата) и за значењето (семантиката) во релативните зависносложени реченици.

- (13) *Го видов човеко̄ӣш̄ӣо̄ не̄ ѿозрави вчера.*
 (14) *Го видов ѿој/оној човек ш̄ӣо̄ сакаше да ни ѿомо̄гне.*
 (15) *Лекар ш̄ӣо̄ сака да ѿомо̄гне, не смее да го ѿрави ова.*
 (16) *Лекаро̄ӣ ш̄ӣо̄ сака да ус̄ӣее во кариера̄ӣа, не смее да го ѿрави ова.*
 (17) *Еден лекар ш̄ӣо̄ сака да ус̄ӣее во кариера̄ӣа, не смее да го ѿрави ова.*
 (18) *Зай̄ознав еден човек, каков ш̄ӣо̄ не си видел досе̄га.*

Како што определеноста како категорија има свои показатели, така и показателите на определеноста можат да се јават како маркери за други граматички појави. На пример, во отсуство на падежна деклинација, партитивниот генитив наоѓа свој аналитички еквивалент во предлогот *о̄г* и идентификувана целина преку членска морфема (поретко демонстратив):

- (19) *Дај ми о̄дсире̄њето̄.*
 (20) *Изде̄е ѿарче о̄длебо̄ӣ.*
 (21) *Исӣи чаша о̄дмлеко̄ӣо̄.*

Степенот на граматикализација на членот е толку висок, што дури и оние придавки што се непарадигматски добиваат (макар разговорно) членска морфема [*тазе(ӣо) бурек, ѿе̄ге̄ӣ(о̄ӣ) чора̄ӣи*]. Спротивно на тоа, ја имаме тенденцијата на блокирање на формата за избројана множина за самостојна употреба и целосно отсуство на показател на определеноста во вид на членска морфема врзан за неа (*два дена – два̄ӣа дена – *ден̄аӣа*).

Неопределеноста, пак, ја третираме како дел од категоријата *о̄йределенос̄ӣ*, но со негативен предзнак. Таа најчесто се пројавува без експонент – во именската група отсуствува граматикализиран индикатор за тоа дека е таа неопределена.

- (22) *Ми се јаде бурек.*

Најчесто во примерите со неопределена именска група, претполагаме предмет на мислата, односно употреба на зборот на начин што се создава или се поттикнува претстава за објект на мислата, па се упатува на најопштите поимски карактеристики на јазичниот знак.

Наспрема тоа, неопределеноста не мора да биде нереперентна, како во погорниот пример (22), туку може да биде и специфична, кога се подразбира дека објектот на мислата има свој репрезент во стварноста, но тој:

- а) не може да се идентификува од страна на учесниците во говорниот чин [пример (23)];
 б) не може да се идентификува од страна на адресатот (24);
 в) адресантот не сака да го направи податлив за идентификација од страна на адресатот (25).

(23) *Некој човек* *ѿака* *рекол*.

(24) *Влезе (еден) човек* *и бараше книџа*.

(25) *Една девојка* *ми рече да ѿи кажам дека ѿе чека да ѿ се јавиш, сѿе се виделе завчера на забаваѿа*.

Бројот *еден* пројавува тенденција кон стабизирање како неопределен член во ситуации на референтна неопределеност. Во случаите на нереперентност, се претпочита *некој*, а *еден* може да се појавува, но во таквите случаи акцентот е на карактеризација, односно квалификација на предметот на мислата, во смисла на неговите атрибути (нешто какво што нешто друго; какво било), а не со фокусирана денотативност (нешто, кои и да е, кое било):

(26) *Земѿ (? едно – дали во фокус е бројноста; едно шише) вино*
и – дојди.

(27) *Во ѿорѿаѿа сѿавѿи и (*едно) кафе*.

Употребата на *еден* генерички, повторно оди во прилог на погорната теза, со оглед на тоа што и таму во преден план се карактеристиките на предметот на мислата, а не поимот *perse*:

(28) *Лекари* *не ѿраваѿ ѿака*.

(29) *Едни лекари* *не би најравиле ѿака*.

Дури и со тенденција во таквите примери поприродно да се доживува конструкција со потенцијал отколку со индикатив.

Дека тестот за постоење неопределен член е можноста за употреба во нереперентни конструкции, се покажува и во примерите од англискиот и францускиот кај Karolák 2002, 48–51), каде што се дадени имиња на професии и звања, преку кои најдобро се гледа дека во ситуации на еквативност (дали како предикатив или воведени со *како*), во македонскиот не може да се појави *еден* како неопределен член:

(30) *She seemed an old woman*.

Таа изгледаше (како) сѿара жена.

или:

(31) *A businesswomen turned politician*.

(Една) Бизнесменка сѿана ѿолиѿиичарка.

Тука е важно и дека ваквите конструкции може да се трансформираат во такви со т.н. двоен акузатив, од типот на:

(32) *Најравѿа (една) бизнесменка ѿолиѿиичарка*.

но, во сите трансформации нема да се појави неопределен член во македонскиот во резултатот на трансформацијата, односно на дејството (кај, условно, вториот акузатив)¹¹. Може да се претпостави неопределен член кај првиот елемент, зашто неопределеноста е специфична – за неа постои референт во стварноста, а не поим/предмет на мислата.

Со тоа што во случаите со специфична неопределеност во погорните примери може да се појави и член, надвор од неговото примарно значење, па примерот (31) да се трансформира во:

(33) Бизнесменка̄ӣа с̄ӣана̄ ѝолӣӣчарка.

но, тука со поголем степен на специфичност и идентификација, што покажува, особено во примерите со генерична референција:

(34) Бизнесменкӣӣе с̄ӣануваа̄ӣ ѝолӣӣчарки.

дека стои тврдењето на Гак (Гак 1965, 129) за „користењето десемантизирани лексички елементи за изразување морфолошки категории“. Понатаму, поставувајќи ја задачата за определување на границата на реченичните членови, се отвора прашањето за кое имаме одговор во македонската лингвистика и во лингвистичката македонистика за статусот на членската морфема, која од акцентоген демонстратив, го поминала патот до атонична показна замена, па таа клитика станала морфолошки врзан член.

Тенденцијата на јазикот кон симетричност и влијанието на аналогичноста како врвно средство на влијание во јазикот, нешто што го забележале уште младограматичарите, придонесува наспрема граматикализираниот определен, да се покажува тенденција за граматикализација на неопределен член. Може да се очекува дека тој процес би се заокружил во некоја следна етапа од развојот на јазикот. Доказ за тоа се и примерите во кои се појавува удвојување на објектот со *еден*, меѓу другото, затоа што се работи за специфична референција. Не може да се појави удвојување во ретките случаи на употреба на *еден* во неререферентни именски групи.

Па, така, ако тестот за членот беше генеричноста, ситуацијата референција и неможност за алтернирање со демонстративите, утврдуваме дека главниот тест за постоењето неопределен член е тестот за неговата граматикализираност во неопределена неспецифична референција, односно во неререферентни именски групи. Едноставно, во македонски контекст многу е тешко да се замисли контекст со глаголска именка, на пример, и *еден* + ИГ, во кои *еден* би бил маркер на неопределеност, а не број: *имање (едно) дејте значи...; земање (едно) шише ѝрејс̄ӣавава... итн.*

Во однос на стабилизацијата на оваа категорија по однос на возрастните групи, се забележува дека јазикот во разговорниот

¹¹ За повеќе на темата „двоен акузатив“, в. кај Дучевска и Карапејовски (Dučevska and Karapejovski 2019).

функционален стил, обично доминантен во сленгот или во јазикот на младите, веројатно поради принципот на јазичната економија, знае да отстапи и да отсуствува членски маркер, веројатно поради контекстуалната (под)разбирливост на таквиот експонент, особено со делови од телото, каде што посесивноста е јасна и показателот на определеноста е дискурзивно редундантен:

(35) *Me боли злава.*

(36) *Mи ѝогаге рака.*

Конечно, споредено со други јазици, можеме да кажеме дека македонскиот е специфичен во словенскиот јазичен свет, бидејќи другите јазици, со исклучок на бугарскиот, немаат систем на членски морфемии, а определеноста ја искажуваат или контекстуално, или со помош на супрасегменталните средства, или со помош на линеаризацијата, односно збороредот, или со помош на показните заменки. Во однос на бугарскиот, пак, македонскиот развива тричлен систем на членски морфемии и ја има природната дистрибуција, за разлика од опозицијата краток – долг член во бугарскиот, како производ на санкционирањето во стандардот во однос на синтаксичката функција на именската група (долг за субјектна, односно за позиции кога имаме независна именска група, а кратка форма во зависните употреби). Во однос на другите балкански јазици, се забележува дека постпозитивен член постои кај сите – речиси аналогна на македонската ситуација е албанската; во грчкиот тој процес е отиден толку напред, што се појавува и потреба од полидетерминација, итн. Во другите јазици, како англискиот, германскиот и францускиот, се забележуваат голем број сличности во однос на семантиката на членот, но – формално – таму членот е одделна лексема. Клучната разлика е во искажувањето на неопределеноста: македонскиот и натаму не успева да развие неопределен член, особено во нереперентни контексти [сп. англ. *He is a student.* vs макед. *Тој е (*еген) ученик.*]. Во романските јазици, како и во албанскиот, ситуацијата е идентична со англискиот, односно процесот на граматикализација на неопределеноста е заокружена преку одделен експонент за категоријалното значење.

Приопштувањето на македонскиот јазик кон лингвистиката и презентирањето на јазикознанието на македонски јазик подразбира и континуирано проследување на состојбите, појавите и процесите, погледнати најпрво изолирано, дескриптивно, а потоа подложени на интерпретација компаративно и контрастивно, при што треба да се комбинираат традиционалните теориски погледи, новите лингвистички достигнувања и личните погледи на авторот, кој во областа треба да избере сопствен пристап и да се обиде да изгради сопствен лингвистички светоглед. Дури и најезактните науки и нивните законитости и закономерности, повеќепати биле предмет на коригирање низ историјата на човештвото, барем таа што ни е позната. Експериментите, било да се природно-математички или општествено-хуманистички, особено обидите сфатени и лично и спуштени на ниво на авторско дело, помагаат

да се надмине стапицата на владејачки парадигми и догматизирање на знаењето. Се разбира, недогматичноста мора во себе да го вгради познавањето на сите претходни знаења и догми, како услов за нивно надминување. Иако, надминувањето не мора нужно да значи напредок. Лингвистиката покажува дека некои знаења, кои денес ѝ припаѓаат на историската лингвистика, сосема се живи и во современите лингвистички теории и истражувања. Идејата за поврзување на светот на идеите (на Платон, на пример), она што е предмет на мислата (кај Сосир) или денотацијата (кај Лајонс), со светот сфатен како просторно-временски континуум, успева да ги комбинира знаењата на физиката, механиката, филозофијата, медицината, математиката, психологијата и/со лингвистиката. Сите овие сегменти, односно сите овие науки се вклучени во школските примери на кружниот пат на говорот или чинот на говор во најпрости услови, т.е. објаснувањето на систематичноста на јазикот (математика), звуковата страна на некој систем (акустика, физика), процесот на обработка на брановите (механика, физиологија, медицина), сфаќањето на идеите (неврологија, невролингвистика, медицина, психологија), под капата на филозофијата, како мајка наука, барем во античка смисла, покажуваат дека времето на лингвистиката допрва доаѓа. Во денешно време, сето ова ставено во контекст на машинските јазици (!), машинското учење и создавање јазик со кој ќе се хуманизираат алгоритмите на математичко-техничкото расудување и машинското функционирање.

Концептите на *референцијата* и на *определеноста*, поради нивната врзивна природа – на мислата и на производот на мислата, на идејата и на реализацијата на идејата, на поимот и на конкретните предмети како носители на карактеристиките на поимот, покажуваат како се развива една цивилизација, како една заедница со споделен систем од знаци го концептуализира светот. Концептуализациите на светот придонесуваат за создавање идеи за негов развој и подобрување, за споделен напредок на човековата иднина, како резултат на знаењата од минатото и напорите во сегашноста.

Користена литература¹²

Боронникова, Наталија Владимировна. 2002. *Функциональный анализ семантики армянского языка* (дисертација на соискание ученој степени кандидата филологических наук). Пермь: Пермский государственный педагогический университет.

Велјановска, Катерина. 1987. „Показателите по посоченост во јазикот на Ѓорѓи Абациев“. *Годишен зборник на Филолошкиот факултет*, кн. 13, 7–10. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет.

Дучевска, Анета. 2005. *Анализа на шекспировиот и дискурсои во македонскиот*

¹² Единиците што се наведуваат претставуваат поширок преглед за односната тема. Читателот се упатува кон одделни монографии и статии за да добие попродлабочен увид во проблематиката.

- јазик (докторска дисертација). Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
Дучевска, Анета. 2009. „Референцијата и текстот“, Во: *Зборник во чест на проф. д-р Лилјана Минова-Ѓуркова по повод 70 години од раѓањето*, 135–148. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Ѓуркова, Александра. 2008. *Синтакса на сложената реченица во македонскиот црковнословенски ракописи*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Иванова, Елена Юрьевна и Алла Анатольевна Градинарова. 2015. *Синтаксическая система болгарского языка на фоне русского*. Москва: Языки славянской культуры.
- Илиевски, Петар Хр. 1988. *Балканолошки лингвистички студии*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Карапејовски, Бобан. 2023. *Јазикот и определениот: екзистенцијата на категоријата определениот во македонскиот јазик*. Скопје: Ми-Ан.
- Конески, Блаже. 1996 [1986]. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Просветно дело.
- Конески, Блаже. 1999 [1982]. *Грамматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Детска радост.
- Курц, Иосиф. 1963. „Проблема члена в старославянском языке (Конструкции существительного с местоимением указательным и с дальнейшим атрибутом)“, Во: *Исследования по синтаксису старославянского языка*. 121–182.
- Линдстет, Йоуко. 2013. *Маркери на определенијата на именната група в историјата на българският език*. (Достапно на: [https://tuhat.halvi.helsinki.fi/portal/en/activities/third-international\(c3e62ada-defa-4774-9750-335292585ada\).html](https://tuhat.halvi.helsinki.fi/portal/en/activities/third-international(c3e62ada-defa-4774-9750-335292585ada).html), пристапено на: 2.1.2020)
- Мареш, Франтишек Вацлав. 2008. *Компаративна фонологија и морфологија на македонскиот јазик: синхронија и дијахронија*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура.
- Милетич, Любомир. 1887. „Членът в българския език“. *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, кн. XXI–XXII, 305–331.
- Милетич, Любомир. 1901. „Членът в българския и в руският език“. *СБНУ* 18 (1901), 5–67.
- Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2000. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор.
- Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2011. *Релативната реченица во македонскиот јазик во XIX и XX век*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2020а. *Лингвистички студии за македонскиот јазик: Грамматика, синтакса и стилстика на македонскиот јазик (II. 1)*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2020б. *Лингвистички студии за македонскиот јазик:*

- Социолингвистички теми : јазикот и нормата (и. 2). Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Мирчев, Кирил. 1953 „Кога възниква членната форма в българския език“. *Български език*, 1953 (1), 45–50.
- Мирчев, Кирил. 1956. „За членните форми в Добрейшевото евангелие, среднобългарски паметник от XVIII в.“ *Български език*, 1956 (3), 223–228.
- Митковска, Лилјана. 2002. „За конструкциите со неконвенционални единици на мера во македонскиот јазик“. *Славистички студии* 10, 265–280. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Митковска, Лилјана и Елени Бужаровска. 2021. „Да-конструкциите во комплетивна функција“, *Прилози на Одделението за лингвистика и литературна наука*, 359–376. Скопје: МАНУ.
- Мишеска-Томиќ, Олга. 1977. „За комуникативната перспектива“ *Годишен зборник на Филолошкиот факултет*, кн. 3, 73–98. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет.
- Николаева, Татьяна Михайловна (ред). 1979. *Категория определенности-неопределенности в славянских и балканских языках*. Москва: Наука.
- Падучева, Елена Викторовна. 1996. „Неопределенность как семантическая доминанта русской языковой картины мира“, Во: R. Benacchio, F. Fici, & L. Gebert (Eds.), *Determinatezza e indeterminatezza nelle lingue slave*, 163–185. Padova: Unipress.
- Падучева, Елена Викторовна. 2008. „Режим интерпретации как контекст, снимающий неоднозначность“, Во: *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии по материалам ежегодной международной конференции «Диалог»* (2008), Периодическое издание, выпуск 7 (14), 412–419.
- Падучева, Елена Викторовна. 2010. *Высказывание и его соотнесенность с действительностью (Референциальные аспекты семантики местоимений)*. Москва: URSS.
- Падучева, Елена Викторовна. 2019. *Эгоцентрические единицы языка*. [2-е издание] Москва: Издательский дом ЯСК.
- Пандев, Димитар. 1984. *Тиквешки зборник – лингвистичка анализа*. (Магистерски труд.) Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Пандев, Димитар. 2011. *Македонска хрестоматија*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Панзова, Виолета. 1996. *Универзалната граматика на македонскиот јазик*. Скопје: Епоха.
- Петревски, Бојан. 2018. „Концесивните неинтегрирани конструкции во македонскиот јазик“. *Journal of Contemporary Philology* 1 (1), 47–63. <https://doi.org/10.37834/JCP1810047p>
- Петроска, Елена. 2001. „За двојното согласување на конструкциите од типот група деца во современиот македонски јазик“, Во: *XXVII научна конференција на XXXIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*,

- 141–151. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура
- Петроска, Елена. 2008. *Количесџивениџе каџеџориџ во македонскиоџ: оџ семантиџика кон форма*. Скопје: Македонска реч.
- Плунгјан, Владимир Александрович. 2003. *Обџа морфолоџија: Введение в џроблематиџу*. Изд. 2-е, исправлено. Москва: Едиториал УРСС.
- Теунисен, Маргарита. 1984. „Улогата на членот при комуникативното и синтаксичкото раслојување на реченицата“, Во: *X научна дискусија на Меџународноџ семинар за македонски јазик, лиџератури и култури*. Скопје: Универзитет „Свети Кирил и Методиј“.
- Тополињска, Зузана. 1974. *Грамаџиџка на именскаџа фраза во македонскиоџ лиџературиен јазик*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Тополињска, Зузана. 1979. „Кон дефиниџијата на членот“, Во: *Присџаџаџни џредавања, џрилози и библиоџрафија на новиџе членови на Македонскаџа академија на наукиџе и уметноџиџиџе*, 33–40. Скопје: Македонска академијана науките и уметностите.
- Тополињска, Зузана. 1982. „Мак. Еден– неопределен член?“ *Македонски јазик*, 32–33 (1981–1982), 705–715. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Тополињска, Зузана. 1995. *Македонскиџе дијалекџи во Еџејска Македонија (кн. 1). Синџакса (дел I). Механизми на џредикаџија; Сложени реченични конџтруџии (конџтруџии со сврзнички џредикаџиџи); Механизми на номинаџија*. Скопје: МАНУ.
- Тополињска, Зузана. 1997. *Македонскиџе дијалекџи во Еџејска Македонија (кн. 2). Синџакса (дел II). Механизми на џредикаџија; Сложени реченични конџтруџии (конџтруџии со сврзнички џредикаџиџи); Механизми на номинаџија*. Скопје: МАНУ.
- Тополињска, Зузана. 2006. „Тројниот член– дали не“. *Јужнословенски филолоџ*, 62, 7–15. <https://doi.org/10.2298/JFI0662007>
- Тополињска, Зузана. 2009. *Македонски јазик*. In: Предраг Пипер (ред.), Вјара Малџиева, Зузана Тополињска, Маја Ђукановић, Предраг Пипер. *Јужнословенски језици: џрамаџиџке џтруџиџуре и функције*. Београд: Београдска књига.
- Угринова-Скаловска, Радмила. 1961. „Две стилски особености во нашиот говорен јазик“. *Македонски јазик*, XI–XII, кн. 1–2, 105–111. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Угринова-Скаловска, Радмила. 1970. „Историски преглед врз развитокот и употребата на членот во македонскиот јазик“. *Лиџературиен збор*, XVII/2, 1–5. Скопје: Сојуз на друштвата за македонски јазик и литература.
- Фридман, Виктор. 2016. „Една стилска особеност во македонскиот говорен јазик во XXI век: двојно определување во таканаречените ‘Бомби’ од 2015 г.“, Во: *Зборник во чесџи на Радмила Уџринова-Скаловска џо џовод деведесетџгодишнинаџа оџ раџањето*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и

Методиј“ во Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Црвенковска, Емилија. 2002. „Македонскиот јазик како странски: проблеми во усвојувањето на категоријата определеност/неопределеност кај именките“, Во: *IV Македонско-северноамериканска славистичка конференција*, 301–310. Скопје.

Црвенковска, Емилија. 2003. „Употребата на членот во македонскиот јазик“, Во: *Настава и истражување во македонски јазик како странски: состојби и перспективи*, 101–108. Скопје: Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици.

Црвенковска, Емилија. 2006. *Јазикот и стилот на природот*. Скопје: Менора.

Црвенковска, Емилија и Лилјана Макаријоска. 2018. „Заменските форми во црковнословенските ракописи од македонска редакција“, Во: *Реферати на македонскиот славистички XVI меѓународен славистички конгрес во Белград, Република Србија, август 2018 година (специјално издание)*, 5–28. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Шмелев, Алексеј Дмитриевич. 1992. „Определенность-неопределенность в аспекте теории референции“, Во: А. В. Бондарко (ред.) *Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность/неопределенность*, 266–278 Санкт Петербург: Наука.

Aguilar-Guevara, Ana, Julia Pozas Loyo & Violeta Vázquez-Rojas Maldonado (ed.). 2019. *Definiteness across languages (Studies in Diversity Linguistics 25)*. Berlin: Language Science Press.

Alexiadou, Artemis. 2014. *Multiple Determiners and the Structure of DPs*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing.

Chesterman, Andrew. 1991. *On definiteness: A Study with Special Reference to English and Finnish*. Cambridge: Cambridge University Press

Franks, Steven. 2017. *Syntax and spell-out in Slavic*. Bloomington, Indiana: Slavica Publishers.

Friedman, Victor A. 2015. *Macedonian studies 2*. Skopje: Macedonian Academy of Sciences and Arts.

Glovacki-Bernardi, Zrinjka et al. 2007. *Uvod u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.

Guz, Wojciech. “Definiteness and Specificity in Two Types of Polish Relative Clauses”, In: *Language Use and Linguistic Structure. Proceedings of the Olomouc Linguistics Colloquium 2016*, 323–342. Olomouc: Palacký University.

Haspelmath, Martin. 1999. “Explaining article-possessor complementarity: economic motivation in noun phrase syntax”. *Language*, 75, 227–243.

Hoxha, Bujar. 1998. *Nyjat në Gjuhën Angleze dhe Shqipe (The Articles in English and Albanian Language)*. Skopje (Shkup): Shkupi.

Joseph, Brian D. 2019. “Multiple Determination in Greek and the Balkans”. *Balkanistica*, 32.1: 171–183.

Karlič, Virna. 2011. “Kategorija (ne)odredenosti u hrvatskom i makedonskom jeziku”, In: G. Kalogjera (Ed.), *Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa*

- Hrvatsko-makedonske književne, jezične i kulturne veze održanog u Rijeci od 23. do 25. ožujka 2011*, 319–332. Rijeka: Filozofski fakultet.
- Karlič, Virna. 2017. *(Ne)određenost: Načini i sredstva izražavanja u hrvatskom i srpskom književnom jeziku*. Zagreb: Srednja Evropa.
- Mirkulovska, Milica. 2005. "Definiteness in Macedonian with some parallels in Bulgarian." In: Z. Topolinjska & M. Mirkulovska (Eds.), *Balkan morpho-syntactic similarities a bridge for levelling differences among people*. Retrieved June 20, 2018, from http://ical.manu.edu.mk/cal/Morpho-syntactic%20similarities/002_Mirkulovska.pdf
- Mladenova, Olga. 2007. *Definiteness in Bulgarian : modelling the processes of language change*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Múcsková, Gabriela. 2012. "The category of definiteness in relation to the lexical and grammatical development of the Slovak language", In: *Theory and Empiricism in Slavonic Diachronic Linguistics*, 423–433. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Petroska Elena. 1998. „The cultural dialect of the younger generation in Skopje“. *The International Journal of the Sociology of Language*, 59–72. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Schroeder, Christoph. "Articles and article systems in some areas of Europe 2006", In: *Pragmatic Organization of Discourse in the Languages of Europe*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110892222>
- Sonnenhauser, Barbara. 2009. *The Macedonian tripartite article: a discourse-oriented account* (Paper presented at the Forth Meeting of the Slavic Linguistic Society 2009 in Zadar).
- Sosir, Ferdinand de. 2004. *Spisi iz opšte lingvstike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjizarnica Zorana Stojanovića.
- Tesnière, Lucien. 2015. *Elements of structural syntax*. John Benjamins B.V.
- Topolinjska, Zuzanna. 2009. "Definiteness (Synchrony)", In: K. Gutschmidt, S. Kempgen, T. Berger, & P. Kosta (Eds.), *The Slavic languages: An international handbook of their structure, their history and their investigation*, 176–188. Berlin: Walter de Gruyter.
- Znika, Marija. 1987. "O upotrebi određenih i neodređenih pridjevnih oblika", *Jezik34*, 101–106.